

The activities of some women in the national movement of the Crimean Turks in Uzbekistan

Kemal ÖZCAN*, Hande GÜNDÜZ**

* Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı

E-mail: kozcan50@gmail.com, hndgndz94@gmail.com

Copyright © 2019 Kemal ÖZCAN, Hande GÜNDÜZ. This is an open access article distributed under the Eurasian Academy of Sciences License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ABSTRACT

The Crimean Turks who were exiled from their homeland on the night of May 18, 1944, were accused of treason, and after a while they formed a decisive national movement against the Soviet rule to return to Crimea. Many women were also active in the struggle to return to the homeland, which was initiated by Mustafa Abdülcemil Kırımoğlu, known as the leader of the movement. Many women, such as Zore Beşevli, Sıdıka Cemileva, Ediye Muradosilova, Ayşe Seyitmuratova, Vasfiye Cemileva, Fatma Yazıcıyeva, Şefika Konsul made home meetings in Uzbekistan first. Then the women of the national movement began to establish groups where they were. During this time, each woman was tried to provide coordination with separate tasks. Thus, the women, by writing many letters and petitions, went to Moscow as a deputy of the people and contributed to the studies in the national movement.

Keywords: Crimean, Uzbekistan, National Movement, Woman.

KIRIM TÜRKLERİNİN MİLLÎ HAREKETİNDE YER ALAN BAZI KADINLARIN ÖZBEKİSTAN'DAKİ FAALİYETLERİ

ÖZET

18 Mayıs 1944 gecesi ihanet suçlaması ile vatanlarından sürgün edilen Kırım Türkleri bir süre sonra Kırım'a dönmek için Sovyet yönetimine karşı kararlı bir Millî Hareket oluşturmuşlardı. Hareketin lideri olarak bilinen Mustafa Abdülcemil Kırimoğlu ile başlatılan vatana dönüş mücadelesinde birçok kadın da faaliyette bulunmuştu. Zore Beşevli, Sıdika Cemileva, Ediye Muradosilova, Ayşe Seyitmuratova, Vasfiye Cemileva, Fatma Yazıcıyeva, Şefika Konsul gibi birçok kadın Özbekistan'da ilk olarak ev toplantıları yapmışlardı. Ardından Millî Hareket kadınları bulundukları yerlerde gruplar kurarak teşkilatlanmaya başlamışlardı. Bu süre zarfında her bir kadına ayrı görevler verilerek koordinasyon sağlanmaya çalışılmıştı. Böylece kadınlar birçok mektup ve dilekçe yazarak, halk vekili olarak Moskova'ya giderek Millî Hareketteki çalışmalarına katkı sağlamışlardı.

Anahtar Kelimeler: Kırım, Özbekistan, Millî Hareket, Kadın.

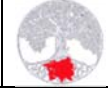
GİRİŞ

Kırım jeopolitik öneminden ötürü yıllardır birçok sömürgeci güçlerin sahip olmak istedikleri yerlerden biri olmuştu. Öyle ki II. Dünya Savaşı sırasında Alman-Rus mücadelesine sahne olan Kırım'da savaş sırasında binlerce insan Almanlarla işbirliği yaptıkları gerekçesiyle Sovyet yönetimi tarafından sürgüne gönderilmişti. 18 Mayıs 1944 gecesi gerçekleştirilen bu sürgün operasyonu neticesinde sürgünler Özbekistan başta olmak üzere Rusya Federasyonu'nun farklı yerlerine yerleştirilmişlerdi. Ancak Kırım Türkleri yıllar sonra Mustafa Abdülcemil Kırimoğlu önderliğinde Kırım'a dönmek için vatana dönüş mücadelesi başlattılar. Bu Millî Hareket faaliyetlerine de o dönemde birçok kadının fayda sağladığı bilinmektedir.

ŞEFİKA GASPRALI VE KIRIM TÜRK KADINLARI

Kırım Türklerinin fikri önderi İsmail Gaspralı'nın XIX. yüzyılda meydana getirmiş olduğu Usul-i Cedid hareketinin en radikal reformlarından biri kız çocuklarının tahsili ve onlar için oluşturulan kız mekteplerinin açılmasıydı. Bu anlamda ilk kız mektebi 1884 yılında Bahçesaray'da açılmış ve okulun hocalığını Gaspralı'nın kız kardeşi Selime Pembe Hanım üstlenmişti. 1906 yılına gelindiğinde Bahçesaray'da kurulan mekteplerin sayısı 13'e yükseltilmişti¹. Böylece kadınların eğitim, kültür, siyaset ve daha başka alanlarda yer almalarını isteyen Gaspralı kız mekteplerini kurarak onların her alanda saygınlık kazanmalarına vesile olmuştu. Eğitim alanında yapılan bu yeniliklerin yanı sıra hem Gaspralı'nın hem de kendisinin editörü olduğu Tercüman Gazetesi'nin kadınlara karşı olan yaklaşımlarında kadınlar ile ilgili özel bir derginin oluşturulması konusu gündeme gelmişti. Söz konusu dönemde böyle bir faaliyetin sorumluluğunu İsmail Gaspralı'nın kızı Şefika Gaspralı bunu kendine görev bilerek

¹ Zarema Samedinova, "İsmail Bey Gasprinskiy ve Kırım Kadınları", *Yıldız-4*, 2001, s. 137-138.

Alem-i Nisvan adı altında bir mecmua yayınlamıştı². Ancak kadınların haklarını çok güçlü bir şekilde savunan Şefika Gaspralı 1907 yılının sonlarında Alem-i Nisvan dergisinin yayın hayatından kaldırılması üzerine bu kez de bir kadın cemiyeti kurma çalışmalarına başlamıştı. Nitekim böyle bir ihtiyaç o dönemde Kırım Müftülüğü yapan ve ileride Kırım Tatar Ahali Cumhuriyeti'nin başkanlığını yapacak olan Numan Çelebi Cihan tarafından da fark edilmişti. Bunun üzerine Çelebi Cihan ile Şefika Gaspralı, Akmescit'te bir görüşme gerçekleştirerek kurulacak olan kadın cemiyetinin esaslarını belirlediler³. Yapılan müzakerelerin neticesinde aydın kadınların teşkil ettiği Kırım Kadın Komitesi, Nisan 1917'de Şefika Gaspralı öncülüğünde kurulmuş ve Ayşe İshakova, İlhamiye Tohtarova, Emine Şabarova, Anife Bodaninskaya gibi birçok kadın cemiyet üyeliğinde yerini almıştır⁴. Kısa bir süre sonra ismi zikredilen bu kadınlar sadece genel seçimlere katılmakla kalmamış aynı zamanda yerel seçimlerde de söz hakkına sahip olmuşlardı. Nihayet yapılan kongreler neticesini vererek Kırım Ahali Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte eşit ve gizli oy usulü ile Kırım'da gerçekleşen genel seçimlerde Millî Kurultay'a Şefika Gaspralı, İlhamiye Tohtarova, Hatice Avcı, Emine Şabarova ve Anife Bodaninskaya ilk kadın vekil olarak seçilmişlerdi⁵. Böylelikle Şefika Gaspralı öncülüğünde başlatılan kadınların hak ve hukuk mücadeleleri kendilerine sosyal ve siyasal alanlarda tanınan haklar ile ortaya çıkmıştı. Ancak 1918 tarihinden sonra Kırım'da başlayan istibdat döneminde yapılan aydın kıyımı sonucunda kadınların hem sosyal hem de siyasal anlamdaki çalışmaları pasifleşti. Bu durum 18 Mayıs 1944 yılından sonraki süreçte de devam etmiş olup kadınların en asli görevleri bu zaman zarfında hayatta kalma mücadelesi şeklinde ortaya çıkmıştı.

KADINLARIN MİLLÎ HAREKET DÂHİLİNDEKİ GÖREVLERİ

Sürgün bölgelerinde büyük bir yaşam mücadelesi veren kadınlar bir süre sonra siyasi rollerini üstlenerek yasakların getirmiş olduğu olumsuz ortamda dahi harekete geçmeye başladılar. Sürgün yerlerinde gizli olarak yapılan ev toplantılarından sonra 1960 ve 80'li yıllarda Kırım Türk kadınları kendi milletlerinin hak ve hukuk savaşında bulunarak öncelikle yakın çevrelerine Millî Hareketin amaçlarını anlatmakla işe başlamışlardı. Teşkilat koordinasyonuna oldukça önem veren Millî Hareket kadınları 1964 yılından başlayarak devlet ve parti organlarına gönderilen halk vekillerinin ulaşım ve konaklama ihtiyacını organizeli bir şekilde meydana getirerek delegelerin istenilen bölgelere gitmelerine katkıda bulunmuşlardı⁶. Ardından Moskova'ya gönderilen halk vekillerinden gelen bilgileri sabah geç saatlere kadar yazıp çoğaltarak onların dağıtımını sağlamış ve insan hakları savunucularının katıldıkları toplantı metinleri çoğaltılarak bunların yabancı basın organları ile paylaşılmasını

² Ranetta Gafarova, "Halq Medeniyetinde Qadın", **Kırım'ın Sesi**, Yıl: 1, S: 2, 2015, s. 2.

³ Şefika Gaspralı, Çelebi Cihan ile görüşükten hemen sonra harekete geçerek Bahçesaray'da bir kadın mitingi organize etmişti. Gerçekleştirilen bu miting Türk ve İslam tarihi için kadınların hem siyasal hem de toplumsal hayata atılımları için bir ilk taşımaktaydı. Başkurt, a.g.y.

⁴ "I Qurultayda Qırımtatar Qadınları", **Nenkecan Dergisi**, No: 20, Ed.: Zera Bekirova, 2018, s. 28-29.

⁵ Safiye Olgun, "Kırım Tatar Millî Hareketinde Kadınlar", **Milliyetçi Hareket Partisi Kadın Kolları Dergisi**, S: 1, Ed.: Doğan Çolak, Ankara 2016, s. 114.

⁶ İdris Asanin, "Lennara Mambetova", **Adalet Kureşi Saflarında-2**, Simferopol 2005, s. 293.

gerçekleştirmişlerdi⁷. Tüm faaliyetlerde ön saflarda yer alan Millî Hareket kadınları bu çalışmalar ile de yetinmeyip birçok ülke ve çeşitli kurumlara yazılan mektup ve dilekçeler için imza toplayıp herkese 18 Mayıs 1944 sürgününde kendilerine yapılan muameleyi, sürgün bölgelerinde medenî haklardan yoksun olduklarını, tarihlerinin yanlış anlatıldığını ve vatana dönüş mücadelelerini duyurma yönünde gayret göstermişlerdi⁸.

KADINLARIN ÖZBEKİSTAN'DA OLUŞTURDUKLARI MİLLÎ HAREKET

Kırım Türk Millî Hareketi derinlemesine tetkik edildiğinde vatan uğrunda verilen mücadelede bütün bir halkın koordineli olarak faaliyet gösterdiği görülmektedir. Bu bağlamda ilk olarak mücadele sürecinin safhaları belirlenerek Millî Harekette yer alan kadınların yıllara göre sorumluluk ve çalışma alanları belirlenmişti. Görev dağılımının bu denli geniş çapta bir zaman dilimine bölünmesinin asıl sebebi ise Sovyetler Birliği tarafından kadınların önlerine çıkarılan engel ve baskılar ile ilgiliydi. Öyle ki kadınların zaman zaman hareketten kısa süreli ayrılmaları dâhilinde meydana gelen aksaklıkları ortadan kaldırmak amacıyla böyle bir yöntemin tercih edildiği bilinmektedir. Böyle bir hadise ile karşılaşıldığı takdirde sorumluluk kapsamında olan kadın vazifesini kendisinden sonraki kişiye devrederek mücadele sürecinin devamlılığını sağlamıştı.

Millî Hareket içerisinde en zorlu alanlardan biri köy, kasaba ve şehirlerde grupların katıldıkları toplantıların gerçekleştirilmesiydi. Merkezdeki halk vekillerinden alınan bilgilerin gruplara aktarılması, aktarılan bilgilerin istişaresinin yapılması Millî Hareketin en mühim işlerinden sayılmaktaydı. Demir perde ülkesi olarak adlandırılan Sovyet yönetimi devrinde KGB takibi de varsayılarak Millî Hareket liderleri toplantıların yapılması için güvenli kişilerin evlerini görüşme yeri olarak seçmekteydiler. Bu amaçla 1960 yılında Özbekistan'da Zore Beşevli'nin de içerisinde bulunduğu Teşebbüs Grubu kurularak yapılan müzakereler neticesinde Millî Hareket kadınlarından bazılarının evleri dar anlamda yapılan toplantılara mekân olarak seçilmişti⁹. Mesela 1955 yılında harekete katılan Ayşe Bilalova'nın Semerkant'taki evi 1958 senesinden itibaren iki yıllığına önemli görüşmelerin yapıldığı yerlerden biri olmuştu¹⁰.

1960 yılının sonlarına gelindiğinde Özbekistan'ın Semerkant eyaletinde Millî Hareketin kadın cephesinde bir gelişme yaşandı. Aynı yılın içerisinde harekete katılan Sıdika Cemileva Semerkant'taki Millî Hareket iştirakçileri ile görüşerek Özbekistan'ın Şehr-i Sebz bölgesinde Teşebbüs Grubu'nun kurulmasına öncülük ederek bir teşkilat kurmuş ve kısa süre sonra gruba bölgenin civarındaki cemiyetlerin de bağlanmasıyla Millî Hareket halkasının genişletilmesi sağlanmıştı¹¹. Bu esnada Şehr-i Sebz Teşebbüs Grubu'nun faaliyetlerinden haberdar olan Sıdika Abdullatifova¹² da Millî Harekete katılarak Semerkant, Kaşkaderya ve Fergana vilayetlerinden gelen müracaat metinlerini hareket liderlerine ulaştırılmasını sağlamıştı¹³.

⁷ Olgun, a.g.m., s. 115.

⁸ A.g.y.

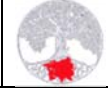
⁹ İdris Asanin, "Zore Beşevli", *Adalet Kureşi Saflarında-3*, Simferopol 2006, s. 182.

¹⁰ İdris Asanin, "Ayşe Bilalova", *Adalet Kureşi Saflarında-2*, Simferopol 2005, s. 205.

¹¹ İdris Asanin, "Sıdika Cemileva", *Adalet Kureşi Saflarında-1*, Simferopol 2002, s. 220.

¹² İdris Asanin, "Sıdika Abdullatifova", *Adalet Kureşi Saflarında-2*, Simferopol 2005, s. 97.

¹³ Asanin, a.g.m., s. 99.

Kadınlar 1961 yılında Millî Harekete üniversite öğrencilerinin de desteklerini sağlamak için bazı girişimlerde bulunmuşlardı. Bu pratiğin sorumluluk sahibi ise 1956 yılında Özbekistan'ın Taşkent şehrinde okuduğu sırada harekete katılan Vasfiye Cemileva (Hayrova) idi¹⁴. 1961 yılının Eylül ayında Taşkent'te kurulan "Kırım Tatar Gençler Birliği"ne katılarak üniversitede ders aralarında diğer Millî Hareket arkadaşları ile birlikte gizli görüşmeler gerçekleştiren Cemileva, öğrenimi süresince ev toplantıları neticesinde oluşturulan metinlere üniversiteden destek sağlamak amacıyla imza kampanyaları düzenlemişti¹⁵. Bu süre zarfında Cemileva'nın Taşkent'teki çalışmalarında kendisine yardımcı olan kadın Ediye Muradosilova idi. Taşkent Üniversitesi'ndeki gençlerin organizasyonunu sağlayan Muradosilova, üniversite sorumlusu olduğu süreç içerisinde genç kesimlere tarih, edebiyat, müzik gibi alanlarda Kırım ve Kırım Türkleri ile ilgili çalışmalar yaptırmıştı¹⁶. Bu şekilde elde edilen bilgiler sonradan ortak toplantılarda görüşülerek Kırım Türklerinin sürgün sonrası oluşturdukları Millî Hareket süreciyle ilgili olarak bilgi akışının devamı sağlanmıştı. Vasfiye Cemileva'nın Taşkent'te üniversite koordinasyonunu sağladığı sırada Millî Harekete Semerkant'tan Tarihçi kimliğiyle dâhil olanlardan biri de Ayşe Seyitmuratova idi. 1958 yılında Tarih Bölümü'nde eğitim hayatına başlayan Seyitmuratova okuduğu bölümün avantajlarıyla harekette Kırım Türk tarihi, sürgün ve Millî Mücadele konularının analizlerini yapmak ve onları üniversite camiasında bulunan gençlere aktarmakla görevlendirilmişti¹⁷. Bu arada Millî Hareket içerisine üniversiteli gençlerin katılması sorumluluğu Şefika Konsul'a verilmişti. Bu süre zarfında İlyas Mustafayev, İdris Asanin, Fatma Yazıcıyeva gibi isimler ile irtibatta olan Konsul, şarkı ve halk oyunu öğreten gruplar ile gençleri etrafına toplayarak onlara millî duygular aşılamış ve böylece sivil toplum örgütlerinin gençlik komisyonunu oluşturmak gibi harekete önemli yönler kazandırmıştı¹⁸.

Kırım Türklerinin sürgün edildikleri Özbekistan başta olmak üzere Sovyetler Birliği'nin diğer bölgelerinde millî duygu ve bilinç ile öğrenci yetiştirilerek onların ileride Millî Harekete katılmalarına vesile olan Öğretmen Fatma Yazıcıyeva idi. Yazıcıyeva kendisi gibi öğretmen olan eşi Halil Memetov ile birlikte hem sürgün öncesi hem de sürgün yerlerinde Kırım Türk çocuklarının eğitimini üstlenmişti¹⁹. 1964 yılında Millî Harekete katılan Yazıcıyeva bu süre zarfında Millî Hareket kadınlarından Ayşe Kemerova, Selime Akimova ve Sıdika Cemileva ile tanışmış ve Moskova delegelerinden gelen veya onlara gönderilecek olan bilgi ve belgelerin değerlendirilmesi kendisinin Semerkant'taki evinde yapılmıştı²⁰. İçlerinde Yazıcıyeva'nın da bulunduğu ve çok az kişinin bilmesi gereken bilgilerin toplantısı 1965 yılında Şefika Konsul'un evinde gerçekleştirilmiş ve burada Moskova'ya gönderilecek delegelerin teşkilatlandırılması

¹⁴ Vasfiye Hayrova ile 03.05.2018 tarihinde gerçekleştirilen röportaj bilgisi.

¹⁵ İdris Asanin, "Vasfiye Cemileva-Hayrova", **Adalet Kureşi Saflarında-3**, Simferopol 2006, s. 568.

¹⁶ Ediye Muradosilova ile 14.05.2018 tarihinde gerçekleştirilen röportaj bilgisi.

¹⁷ Ayşe Seyitmuratova ile 11.05.2018 tarihinde gerçekleştirilen röportaj bilgisi.

¹⁸ Olgun, **a.g.m.**, s. 116.

¹⁹ **A.g.y.**

²⁰ İdris Asanin, "Fatma Yazıcıyeva", **Adalet Kureşi Saflarında-1**, Simferopol 2002, s. 600-601.

başka rayonlardan gelen vekillerin başkanlığında görüşülerek neticeye bağlanmıştı²¹. Ayrıca bu toplantılardan birinde KGB takibi sonunda hapsilere atılan veya çalışma kamplarında cezaya tabi tutulan kişilerin ailelerine yapılacak yardımların başkanlığına Yazıcıyeva getirilerek bir taraftan da Millî Hareket içerisindeki sosyal bağın kuvvetlendirilmesi sağlanmıştı²².

1965 yılında daha sistemli bir şekilde faaliyetlerini yürüten Millî Hareketin kadın katılımcıları bu yıl kasaba ve şehir görüşmelerine daha da ağırlık vermişlerdi. Harekete katıldığı ilk günden itibaren kendisine bu görev tevdi edilen Lennara Mambetova²³, Hatice Hayreddinova ve Ayşe Bekirova ile birlikte bu görüşmeleri gerçekleştirerek hareket bilgilerini 1966 yılında Özbekistan'ın Yangiyul şehrinde harekete dâhil olan Sevil Latifzade ile paylaşıyordu²⁴. Bu şekilde görüşmelerin belgelerine vakıf olan Latifzade ayrıca Hamza Ablayev ve Hayri Karamanov ile köylerden Millî Hareket süreciyle ilgili bilgi toplayarak elde ettiği malumatları hareketin liderlerine ulaşmasını sağlıyordu²⁵.

Millî Hareket kapsamı dâhilinde oluşturulan gruplara katılan kadınlar 5 Eylül 1967 yılında Sovyetler Birliği Yüksek Şûra Prezidyumu tarafından yayınlanan “Eskiden Kırım’da Yaşayan Tatar Milletine Mensup Vatandaşlar Hakkında” ki karardan sonra faaliyetlerini ricadan daha uzak bir üslup ile yapmaya başlamışlardı. Gerçekten Millî Hareket liderlerinin bu tarihe kadar yüksek devlet organlarına yazmış oldukları mektup ve dilekçelerde Sovyet yönetimi tarafından maruz kaldıkları uygulamalara karşı seslerini hep yazılı olarak ricacı bir tarzla dile getirmeye çalıştıkları bilinmektedir. Millî Hareket kadınlarından Ayşe Seyitmuratova o dönemde söz konusu kararnameyi Moskova’da yaşayan ve Kırım Türk Millî Hareketine destek verdiği için yargılanan Enver Mametov isimli bir tıp doktorundan öğrenmişti²⁶. Bu kararname ile Kırım Türklerinin üzerlerindeki “*ihane*” suçlaması kaldırılmış ancak sürgün bölgelerinde tam anlamıyla yerleştikleri iddia edilerek onların Kırım’a dönmelerine müsaade edilmemişti. Bunun üzerine Millî Hareket kadınları bu tarihten sonra yazmış oldukları mektup ve dilekçelerde daha sert bir dil kullanarak isteklerinin Kırım’a dönmekten başka bir şey olmadığını belirtmeye başlamışlardı.

1967 Kararnamesi’nin yayınlanmasının ardından bir kısım Kırım Türkü kitlesel olarak Kırım’a göç etmeye başlamıştı. Bu muhaceret politikası neticesinde 1968 yılının Ağustos ayında Kırım’a dönen Elmira Abdulhakova yarımada geldikten sonra sürgün bölgesi olan Özbekistan’da bulunan soydaşlarının Kırım’a gelmeleri için bazı yardım fonlarının hazırlanmasına teşebbüs etmişti. Onun bu çalışmasından haberdar olan Sovyet yetkilileri Abdulhakova’yı hapse mahkûm etmişlerdi. Ceza süresi hakkında elimizde net bir bilgiye sahip olmadığımız Abdulhakova serbest bırakıldıktan sonra küçük çocuğu ile birlikte 1971 yılında

²¹ Şefika Konsul, **Dostlarım Menim Yırlarım**, Akmescit 2016, s. 4.

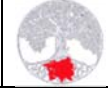
²² Asanin, “Fatma Yazıcıyeva”, s. 602.

²³ 1939 yılında Kırım’ın İçki rayonunda dünyaya gelen Lennara Mambetova sürgünde Özbekistan’ın Taşkent vilayetine yerleştirilmiş ve bölgedeki müzakerelerin koordinasyonunu sağlamıştır. Asanin, “Lennara Mambetova”, s. 294.

²⁴ Asanin, “Lennara Mambetova”, gös. yer.

²⁵ Lentara Halilova, **Kırım’ının Sadık Kızları**, 2. Kısım, Akmescit 2013, s. 112.

²⁶ Hasan Kırimer, **Ayşe Seitmuratova**, Eskişehir 2015, s. 41.

tekrardan Kırım'dan çıkarılarak Özbekistan'ın Taşkent vilayetine sürgün edilmişti²⁷. Bu sırada kendisi Millî Hareketten ayrılmayıp Taşkent'te İzzet Hayırov tarafından yeniden harekete dâhil edilmiş ve Hayırov'un eşi Vasfiye Hanım ile birlikte çalışmalarına devam etmiştir²⁸.

Millî Hareket süresince kadınların en önemli faaliyetlerinden biri de uluslararası arenada yapılan toplantı ve görüşmelere iştirak etmeleriydi. Nitekim Millî Hareket kadın katılımcılarından Lütfiye Sofu, Şefika Veliyeva, Sabriye Seyitcelileva ve Ayşe Seyitmuratova Dünya Kadınlar Günü münasebetiyle 8 Mart 1977 günü Sovyetler Birliği Yukarı Şûra Prezidyumu ve Moskova Şehir Komitesi'nin kabullerinde bulundular²⁹. Toplantıya katılım sağlayan kadınlar konuşma süreleri boyunca sadece Kırımlı kadınların değil Sovyetler Birliği'nin zulmüne uğramış olan bütün kadınların sesi olmuşlardı. Toplantının en dikkat çeken konusu ise hiç şüphesiz 18 Mayıs 1944'te sürgüne gönderilen Kırım halkının bu sırada yaşadıklarının görseller ile anlatılması ve bunun üzerine kendilerinin meydana getirmiş oldukları Millî Hareket safhalarının resmî evraklar ile izah edilmesi olmuştu³⁰. Ancak programın ardından iki yıl sonra Ayşe Seyitmuratova, Millî Harekette aktif olmasından dolayı Sovyetler Birliği sınırlarından çıkarılarak ABD'de yaşamaya mahkûm edilmişti. Kendisi bu sırada İngilizce öğrenmek için kurslara gittiği dönem esnasında Özgürlük ve Amerika'nın Sesi gibi güçlü radyo kuruluşlarından yayın teklifi almış ve 20 yıl boyunca ABD'de soydaşlarının Millî Hareketine dayalı olarak özel radyo yayınları yapmıştı³¹. Seyitmuratova ABD'de geçirmiş olduğu 11 yıllık süre zarfında Özbekistan'daki Millî Hareket faaliyetlerinin güncel malumatını günlük ve haftalık olarak Şefika Konsul'dan ankesörlü telefon aracılığıyla öğrenip bu bilgileri radyodan tüm dünyaya duyurmaya çalışmıştı³².

²⁷ İdris Asanin, "Elmira Abdulhakova", *Adalet Kureşi Saflarında-2*, Simferopol 2005, s. 93-94.

²⁸ A.g.y.

²⁹ İdris Asanin, "Sabriye Seyitcelileva", *Adalet Kureşi Saflarında-2*, Simferopol 2005, s. 454.

³⁰ A.g.y.

³¹ Kırimer, a.g.e., s. 43.

³² Şefika Konsul ile 08.05.2018 tarihinde gerçekleştirilen röportaj bilgisi. Seyitmuratova'nın tüm radyo programları İngilizce, Rusça, Özbekçe ve Azerice yapılarak geniş bir halk kitlesine ulaşılacak istenmişti. Tüm yayınlarını kendi kişisel arşivinde saklayan Seyitmuratova 49 röportaj ile 13 yılda toplamda süreleri 7'den 13'e kadar çıkabilen 130 radyo yayını yapmıştı. Bütün bu yayınlar 2008 yılında "Mikrofon Başında Ayşe Seyitmuratova" adıyla New York'ta kitap olarak basılmıştır. Gülnara Bekirova, "Ayşe Seitmuratova na Radio Sıvaboda", Çevrimiçi: <https://ru.krymr.com/a/27785880.html>, Erişim: 22.11.2017. Uluslararası arenada birçok görüşme ve programlara katılan Seyitmuratova, 1979 yılında Taşkent 10'lusu ile ilgili araştırma yaparken mahkemeye çıkarılan 10 kişiye destek amaçlı olarak toplanan imza dilekçelerine rastlamış ve tüm imza evraklarını ve mektupları yayınlanması için Samizdat yazı kuruluna vermiştir. Hatta Samizdat'ta yayınlanan bu belgeler kısa bir süre sonra Aleksandr Nekriç'in Cezalandırılan Halklar adlı eserinde de basılarak 1979 yılına kadar Kırım'a gelen Türklerin nasıl zorluklar ile mücadele ettiklerinin açıklaması yapılmıştır. R. Barınlı, "Sarsılmaz İrade Saibi", *Yıldız-3*, 1998, s. 35.

Millî Hareket kadınlarından Şefika Konsul eşi ile birlikte 1980 yılında Özbekistan'dan Krasnodar'ın Abinsk'e sürgün edilmişti³³. Bu sırada onlara sürgün bölgesinde yardımcı olan 1973 tarihinde kendilerinden önce Özbekistan'ın Bekabad şehrinden aynı yere sürülen Zarema Asanova olmuştu. O dönemlerde Krasnodar bölgesi Özbekistan ve diğer sürgün bölgelerinden Kırım'a gelip yerleşmek isteyen fakat Kırım'daki hukukî organların kanunlarına takılan Kırım Türk Millî Hareketi katılımcılarından meydana gelmekteydi. Böylece bu yıllarda Millî Hareket çalışmaları Krasnodar'dan yürütülerek Şefika Konsul başkanlığı ve Zarema Asanova'nın yardımcılığı ile bölgedeki tüm Kırım Türkü ailelerin tespiti yapılarak onların harekete dâhil olmaları sağlanmış, Krasnodar ile Özbekistan arasındaki Millî Hareket faaliyetlerinin iki yönlü aktarımı gerçekleştirilmiştir³⁴.

Kırım Türkleri için 1980 yılı Millî Hareket çalışmaları kapsamında kendilerine ait olan yayın organlarının meydana getirildiği bir süreç olmuştu. Nitekim bu yılın sonlarına doğru Ayşe Seyitmuratova soydaşlarının 18 Mayıs 1944'teki sürgününü ve 5 Eylül 1967 Kararnamesi'nden sonra Kırım'a gelen halkının özellikle de oturma izni alamamalarından dolayı yaşadıkları sıkıntıyı anlatan mektupları Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın başkâtibi Kurt Valdhaym'a özel olarak göndermişti. Kırım Türk Millî Hareketinin katılımcıları Seyitmuratova'nın bu çalışmasından olumlu bir dönüş sağlamadığını gördükten sonra hep birlikte kendilerine ait olan yerel yayın organlarını kurma çalışmalarına başlamışlardı Böylelikle cevap alınmayan mektup ve dilekçeler, dergi ve gazeteler aracılığıyla tüm dünyaya duyurulacaktı³⁵. Bu amaçla oluşturulan ilk çalışma "Musa Mahmut" adı ile oluşturulan Teşebbüs Grubu'nun 1983 yılında İnformatsionny Bülten (Bilgi Bülteni) adıyla gizli bir mecmua neşredilmesi ve 1984 tarihinden itibaren de aynı yayının Kasevet ismi altında dergi olarak yayınlanmasıydı³⁶.

Sovyetler Birliği'nin son dönem başkanlarından olan Mihail Gorbaçev zamanında ülke siyasetini canlandırmak amacıyla "Açıklık ve Yeniden Yapılanma" anlamlarına gelen "Glasnost ve Perestroyka" adı altında demokratikleşme faaliyetleri yapılmış ve bu durum Kırım Türkleri başta olmak üzere o dönemde Sovyet hâkimiyeti altında olan tüm Türk ülkelerinde etkisini göstermişti. Söz konusu dönemde bu reform hareketlerinden yararlanarak Ayşe Seyitmuratova, ABD'de Amerika'nın Sesi ve Özgürlük Radyosu'nda çalıştığı süre içerisinde kazanmış olduğu tüm birikimini Özbekistan'daki Millî Hareket teşkilatına bağışlayarak binlerce soydaşının Kırım'a dönüşlerindeki masraflarının karşılanmasına katkı sağlamıştı³⁷. Artık Avrupa ve Asya'nın siyasi haritasının değiştiği 1990'lı yılların başında Millî Hareketin kadın katılımcılarından Şefika Halikova 16 Mart 1992 yılında 500 kadar kişinin katıldığı "Kiev-92" programına iştirak etmişti³⁸. Kırım Türklerinin bu toplantıdaki istekleri sorunlarının çözümü için kendilerine yardımcı olabileceklerine inandıkları Ukrayna milletvekilleri ile görüşmek olmuştu. Kırım Türklerini bu amaca ulaştıracak olan talep

³³ Konsul ile 08.05.2018 tarihinde gerçekleştirilen röportaj bilgisi.

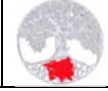
³⁴ Konsul, **a.g.e.**, s. 5.

³⁵ İdris Asanin, "Ayşe Seyitmuratova", **Adalet Kureşi Saflarında-2**, Simferopol 2005, s. 431-432.

³⁶ Halilova, **a.g.e.**, s. 58.

³⁷ Kırimer, **a.g.e.**, s. 25.

³⁸ Halilova, **a.g.e.**, s. 84.

mektupları ve raporlar da çok önceden Ukrayna Hükümeti'nin idarecilerine takdim edilmişti. Belgelerin sunumunu ise program boyunca Emir Mecitov, Recep Hayrettinov, İbrahim Çeğertma ve Lilya Trasinova yapmıştı. Meclis binası önünde Kırım Türk Millî Hareketine destek vermek için gelen kişilerin isimlerini ve toplantı sonucunda alınan kararların yazıya aktarılmasını da Şefika Halikova gerçekleştirmişti³⁹. Nitekim Halikova'nın üstlenmiş olduğu bu sorumluluk Millî Hareketin layıkıyla yapılmasının temel çalışmalarından biri olarak değer görmekteydi. Bu sebeple hareketin kadınları bu tür faaliyetleri yerine getirebilmeleri için sıkı bir iletişim ağına sahipti.

Kırım Türkleri, Millî Hareket süresince seslerini duyurmak için kaleme aldıkları mektup ve dilekçeleri “*Aksakal*” olarak adlandırılan hareket liderlerinin takdirlerine sunduktan sonra devlet organları ile bazı görüşmeler yapmak üzere çalışmalara başlamışlardır. Bu anlamda belirli görevler ile Moskova'ya halk delegesi olarak gönderilen kadınlar tüm toplantı ve görüşmelerin neticelerini sürekli olarak başta Özbekistan olmak üzere Millî Hareket bölgelerine ulaşmasını sağlamışlardır. Moskova'ya gönderilen her bir vekilin masrafları Millî Hareket mensupları arasında toplanan para ile karşılanmış, gidecekleri yerlerde onların konaklama sorunlarını çözecek olan bir hareket katılımcısı daima hazır bulundurulmuştu. Bu amaçla hareketin ilk yıllarında Moskova'ya giden kadın delegelerin ihtiyaçlarını karşılamak için Esma Ulanova ile kardeşi Şefika Ulanova görevlendirilmişti.

1907 Kırım-Akmescit doğumlu Esma Ulanova 1936 tarihinde Tıp Fakültesi'ni bitirdikten bir yıl sonra hekim olarak Moskova'ya gitmişti⁴⁰. Bir süre sonra Esma Ulanova, Mimarlık Fakültesi'ni bitiren kardeşi Şefika'yı da yanına alarak Moskova'ya gelen halk vekillerinin konaklama sorunlarını çözmüş, evlerini hareket toplantılarına açarak Moskova'da mahkemesi görülen kişilerin duruşmalarını yazılı hale getirmiş ve bilgilerin Özbekistan'a ulaşmasını sağlamıştı⁴¹. Siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda faaliyet gösteren Moskova'daki kadın halk vekillerinden Venera Cemileva, Şevkiye Çiseyeva, Ayşe Bilalova ve daha birçokları bu süre zarfında uzun yıllardır Moskova'nın dört bir köşesine vakıf olan Esma Ulanova ve kardeşi Şefika aracılığı ile Moskovalı aydın kesimlerle görüşmeleri sağlanarak onlardan Millî Hareket kapsamında desteklerinin alınmalarını sağlamışlardı⁴².

SONUÇ

18 Mayıs 1944 gecesı gerçekleştirilen sürgün neticesinde Kırım Türkleri ağırlıklı olarak Özbekistan'a sürgüne gönderilmiş ve Kırım Türkleri bu sebeple vatanlarına tekrardan dönmek için hep birlikte amansız bir mücadeleye başlamışlardı. Bütün bir halkın meydana getirdiğı bu mücadelede birçok kadın da çalışmalarda yer almıştı. Bu Millî Hareket sürecinde kadın katılımcılar kendi aralarında toplantılar yapmış, resmî makamlara gönderilecek olan metinleri hazırlamış, halk vekili olarak Moskova'ya gitmişlerdi. Yapılan tüm koordineli faaliyetler 1989 yılında sonuçlarını vermiş ve bu tarihten itibaren Kırım Türklerinin hakları kontrol altına alınarak Kırım'a dönmelerine müsaade edilmişti.

³⁹ A.g.e., s. 85.

⁴⁰ İdris Asanin, “Esma Ulanova”, *Adalet Kureşi Saflarında-2*, Simferopol 2005, s. 481-482.

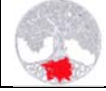
⁴¹ İdris Asanin, “Şefika Ulanova”, *Adalet Kureşi Saflarında-3*, Simferopol 2006, s. 501-502.

⁴² Asanin, “Esma Ulanova”, s. 482.

REFERENCES

- Ayşe Seyitmuratova ile 11.05.2018 tarihinde gerçekleştirilen röportaj.
- Ediye Muradosilova ile 14.05.2018 tarihinde gerçekleştirilen röportaj.
- Şefika Konsul ile 08.05.2018 tarihinde gerçekleştirilen röportaj.
- Vasfiye Hayırova ile 03.05.2018 tarihinde gerçekleştirilen röportaj.
- ASANİN, İdris, “Fatma Yazıcıyeva”, **Adalet Kureşi Saflarında-1**, Simferopol 2002, ss. 592-606.
- ASANİN, İdris, “Sıdıka Cemileva”, **Adalet Kureşi Saflarında-1**, Simferopol 2002, ss. 218-222.
- ASANİN, İdris, “Ayşe Bilalova”, **Adalet Kureşi Saflarında-2**, Simferopol 2005, ss. 202-206.
- ASANİN, İdris, “Ayşe Seyitmuratova”, **Adalet Kureşi Saflarında-2**, Simferopol 2005, ss. 429-502.
- ASANİN, İdris, “Elmira Abdulhakova”, **Adalet Kureşi Saflarında-2**, Simferopol 2005, ss. 90-94.
- ASANİN, İdris, “Esmâ Ulanova”, **Adalet Kureşi Saflarında-2**, Simferopol 2005, ss. 480-484.
- ASANİN, İdris, “Lennara Mambetova”, **Adalet Kureşi Saflarında-2**, Simferopol 2005, ss.292-296.
- ASANİN, İdris, “Sabriye Seyitcelileva”, **Adalet Kureşi Saflarında-2**, Simferopol 2005, ss. 452-456.
- ASANİN, İdris, “Sıdıka Abdullatifova”, **Adalet Kureşi Saflarında-2**, Simferopol 2005, ss. 96-102.
- ASANİN, İdris, “Şefika Ulanova”, **Adalet Kureşi Saflarında-3**, Simferopol 2006, ss. 500-502.
- ASANİN, İdris, “Vasfiye Cemileva-Hayırova”, **Adalet Kureşi Saflarında-3**, Simferopol 2006, ss. 566-570.
- ASANİN, İdris, “Zore Beşevli”, **Adalet Kureşi Saflarında-3**, Simferopol 2006, ss. 178-182.
- BARINLI, R. “Sarsılmaz İrade Saibi”, **Yıldız-3**, 1998, ss. 32-41.

- BEKİROVA, Gülnara, “Ayşe Seitmuratova na Radio Sıvaboda”, Çevrimiçi: <https://ru.krymr.com/a/27785880.html>, Erişim: 22.11.2017.
- GAFAROVA, Ranetta, “Halq Medeniyetinde Qadın”, **Kırım’ın Sesi**, Yıl: 1, S: 2, 2015.
- HALİLOVA, Lentara, **Kırım’nın Sadık Kızları**, 2. Kısım, Akmescit 2013.
- “I Qurultayda Qırımtatar Qadınları”, **Nenkecan Dergisi**, No: 20, Ed.: Zera Bekirova, 2018.
- KIRIMER, Hasan, **Ayşe Seitmuratova**, Eskişehir 2015.
- KONSUL, Şefika, **Dostlarım Menim Yırlarım**, Akmescit 2016.
- OLGUN, Safiye, “Kırım Tatar Millî Hareketinde Kadınlar”, **Milliyetçi Hareket Partisi Kadın Kolları Dergisi**, S: 1, Ed.: Doğan Çolak, Ankara 2016, ss. 114-118.
- SAMEDİNOVA, Zarema, “İsmail Bey Gaspınskiy ve Kırım Kadınları”, **Yıldız-4**, 2001, ss. 136-141.